

УДК 331.54

І.Л. ЖУК

канд. екон. наук, с.н.с., старш. наук. співроб.
Института демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України
E-mail: Zhukin@rambler.ru

ПІДГОТОВКА РОБІТНИЧИХ КАДРІВ НА ВИРОБНИЦТВІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

У статті виявлено та узагальнено основні напрями розвитку системи підготовки робітничих кадрів в Україні в ХІХ–ХХ столітті, проведено оцінку історичного досвіду та сучасних тенденцій, сформульовано рекомендації щодо забезпечення розвитку професійно-технічної освіти без відриву від виробництва.

Ключові слова: система підготовки робітничих кадрів, професійна освіта, професійне навчання, професійно-технічна освіта, робітничі кадри, кваліфікація, періодизація.

И.Л. Жук

канд. экон. наук, с.н.с., старш. науч. сотруд.
Института демографии и социальных исследований
им. М.В. Птухи НАН Украины
E-mail: Zhukin@rambler.ru

ПОДГОТОВКА РАБОЧИХ КАДРОВ НА ПРОИЗВОДСТВЕ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ І ОЦЕНКА СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ

В статье выявлены и обобщены основные направления развития системы подготовки рабочих кадров в Украине в ХІХ–ХХ веке, проведена оценка исторического опыта и современных тенденций. Исследовано становление, развитие и особенности государственного регулирования и деятельности системы профессионально-технического образования на разных этапах исторического развития на основе анализа философской, исторической, педагогической, общественно-политической, экономической литературы, которая выходила в свет в течение более чем ста лет. В статье, на основе обобщения научных взглядов по вопросам профессионально-технического образования и с целью обеспечения качества рабочей силы, обоснована необходимость профессионального обучения. Определены современные проблемы системы профессионального обучения рабочим профессиям, сформулированы рекомендации по обеспечению развития профессионально-технического образования без отрыва от производства, предложены направления совершенствования государственного управления системой профессионально-технического обучения.

Ключевые слова: система подготовки рабочих кадров, профессиональное образование, профессионально-техническое образование, профессиональное обучение, рабочие кадры, квалификация, периодизация.

I.L.Zhuk

Ph.D. in economics, senior researcher, senior research worker
of department of social problems of labour-market,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
60 Shevchenko Blvd., Kyiv, Ukraine, 01032
Email: Zhukin@rambler.ru

TRAINING LABOR IN MANUFACTURING: RETROSPECTIVE ANALYSIS AND EVALUATION OF CURRENT TRENDS

The article describes and summarizes the main directions of development of the professional training system in Ukraine in the XIX-XX century, the assessment of historical experience and current trends. Investigated the formation, development and peculiarities of state regulation and activities of vocational education at different stages of historical development on the basis of the analysis of philosophical, historical, pedagogical, political, economic literature, which was light for more than a hundred years. In article on the basis of generalization of scientific views on the issues of vocational education and to ensure the quality of the workforce, the necessity of professional training. Defined modern problems of vocational training trades, recommendations for the development of vocational education without interrupting their work, the proposed directions of improvement of the state management system of vocational training.

Key words: system of training workers, vocational education, vocational training, professional training, working staff, qualifications, periods.

Постановка проблеми. Рівень кадрового забезпечення є визначальним фактором розвитку промислових підприємств. Зіткнувшись зі зростаючою конкуренцією і швидким оновленням технологій, підприємства спрямовують інвестиції в розвиток людських ресурсів, до складу яких входять і кваліфіковані робітничі кадри. Проблема організації та підготовки робітничих кадрів для підприємств має історичні корені. Становлення та розвиток системи підготовки робітничих кадрів відбувається одночасно з розвитком промислового виробництва і є одним з напрямів розвитку системи професійної освіти у країні.

Практика господарювання підприємств промисловості свідчить про нестачу кадрів за окремими професіями, особливо робітничими, що знижує їх конкурентоспроможність в умовах невідповідності рівня підготовки кадрів, представлених на ринку праці, вимогам робочих місць, непривабливості робітничих професій, відсутності прив'язки професійної підготовки фахівців та спеціалістів до потреб суспільного виробництва. Ці та інші обставини знижують загальну ефективність кадрового забезпечення та вимагають перегляду його методологічних засад.

Актуальність теми. Система підготовки кадрів, що виникла як відповідь на об'єктивну потребу суспільства у кваліфікованих робітниках і фахівцях, є однією з найважливіших ланок освіти, активно впливає на розвиток науки, культури, матеріального виробництва. Нині освіта виступає як найважливіша загальнолюдська цінність, визначає, в кінцевому підсумку, головний критерій суспільного прогресу – розвиток особистості. Тому держава не може залишити без уваги систему освіти, і зокрема професійну. Для реалізації своїх цілей вона проводить у цій області політику, яка залежить від потреб країни в певному рівні освіти і культури громадян, і водночас відображає стратегічні і тактичні завдання, групові інтереси різних верств населення та представляє їх у політичній системі партій і суспільних організацій.

Найгострішою впродовж ряду років проблемою промисловості є забезпечення галузі достатньою кількістю кваліфікованих робітничих кадрів. Хронічна нестача робітників і фахівців, високий рівень їх плинності негативно позначилися на темпах

зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва. Таким чином, актуальність дослідження визначається місцем і роллю системи підготовки кадрів у житті суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші наукові праці, в яких характеризується процес створення та функціонування мережі закладів освіти, де здійснювалася підготовка робітничих кадрів, з'явилися наприкінці XIX – початку XX століття. Це, насамперед, дослідження І. Максина (I. Maksina) «Очерки развития промышленного образования в России за 1888–1908 гг.», І. Анопова (I. Anopova) «Опыт систематического обозрения материалов к изучению современного состояния среднего, низшего технического и ремесленного образования в России», І. Стебута (I. Stebuta) «Сельскохозяйственное знание и сельскохозяйственное образование» [8; 9; 14]. У цих роботах, які містять значну кількість статистичного матеріалу, на достатньому науковому рівні проаналізовано процеси, що відбувалися в системі нижчої професійної освіти, особливо промислової, охарактеризовано нормативно-правове забезпечення діяльності закладів та установ професійної освіти.

Важливими узагальнюючими дослідженнями з історії професійно-технічної освіти України цього періоду є видана у 1927 році праця Я.М. Звягільського (Ya.M. Zvyahil's'koho) та М.І. Іванова (M.I. Ivanova) «Професійна освіта в Україні», праця Н.П. Авдієнко (N.P. Avdiyenko) «Народна освіта в Україні», наукова розвідка А.О. Альберштейна (A.O. Al'bershteyna) та В.І. Ястржембського (V.I. Yastrzhembs'koho) «Система народної освіти», яка вийшла друком у 1929 році [13]. Слід зазначити, що ці змістовні публікації аж до початку 90-х років було вилучено з наукового обігу.

Перші наукові роботи радянського періоду з проблем підготовки робітничих кадрів з'явилися наприкінці 1920-х – початку 1930-х років. Їх зміст багато в чому відображав офіційний курс партії, підготовку фахівців з робітничо-селянського середовища. Внаслідок того, що автори були безпосередніми учасниками соціалістичного будівництва, ці публікації мали, в основному, агітаційний характер.

Серед авторів радянського періоду, які займалися означеними проблемами, можна виділити В.Н. Віхирєва (V.N. Vikhireva), Д.А. Васильєва (D.A. Vasyl'yeva), А.Г. Когана (A.H. Kohana), О.Л. Анікст (O.L. Anikst), І.О. Лікарчук (I.O. Likarchuk), В.А. Олександрова (V.A. Oleksandrova), Н.В. Яковлева (N.V. Yakovleva), М.С. Пузанова (M.S. Puzanova), Г.О. Терещенка (H.O. Tereshchenka), С.Я. Батишева (S.Ya. Batysheva) та інших.

Однак наукова значимість досліджень цього періоду знижується їхньою декларативністю, відсутністю критичного підходу до проблеми, хоча вони були написані з залученням великого фактичного матеріалу. В них висвітлювалися, в основному, питання доцільності і способів перебудови початкової та середньої професійної освіти, розробки принципів комплектування технікумів, вдосконалення навчально-виховного процесу в них.

Сучасним проблемам кадрового забезпечення суспільного виробництва присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Зокрема, вагомий внесок у дослідження питань регулювання процесів, пов'язаних із забезпеченням економіки кадрами у необхідній кількості та якості, із аргументованими пропозиціями щодо подолання розриву зв'язків між ринками праці та освітніх послуг зробили С.І. Бандур (S.I. Bandur), В.М. Данюк (V.M. Danyuk), Т.А. Заяць (T.A. Zayats'), А.М. Колот (A.M. Kolot), О.В. Крушельницька (O.V. Krushel'nyts'ka) [5], Е.М. Лібанова (E.M. Libanova), Л.С. Лісогор (L.S. Lisohor), В.М. Олуйк (V.M. Oluyk), Т.П. Петрова (T.P. Petrova) [10], В.А. Савченко (V.A. Savchenko), А.Л. Скрипник (A.L. Skrypnyk) та інші українські вчені.

Мета статті полягає у виявленні та узагальненні основних напрямів розвитку системи підготовки робітничих кадрів в Україні та СРСР в XIX–XX ст. для оцінки історичного досвіду, що сприятиме розумінню як негативних явищ, так і того позитивного, що повинно враховуватися на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу. Питання якісної сторони підготовки та виховання робітничих кадрів ніколи не втрачали своєї значущості. Важливе значення має дослідження цієї проблеми у світлі реалізації Закону України «Про освіту», в якому освіту визнано «основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави» та Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, де сферу освіти проголошено пріоритетною.

Для того щоб правильно і вчасно прогнозувати підготовку робітничих кадрів на перспективу, цілеспрямовано проводити в життя принципи державної освітньої політики, поступово змінювати сформовану систему освіти, необхідно уявляти процеси, що відбувалися в системі освіти в минулому.

Спираючись на документальні свідчення, які наведено в монографіях та дисертаційному дослідженні І. Лікарчука «Проблеми підготовки робітничих кадрів в Україні (1920–1929 рр.)», «Професійно-технічна освіта України: історичний шлях і перспективи», «Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні (1888–1988 рр.)», оприлюднених у 1996–1999 роках, можна стверджувати, що підвалини нижчої професійної освіти в Україні було закладено ще у Київській Русі, вже за Ярослава Мудрого було засновано школу перекладачів і переписувачів книг [6]. Традиції професійної підготовки молоді продовжилися у діяльності ремісничих цехів українського середньовіччя, коли досить розвиненою була система індивідуального учнівства, набули свого розвитку у козацькому суспільстві. Розповсюдження технічних знань, створення ремісничих шкіл, технічних училищ, курсів і товариств стало предметом опіки земств.

Процес становлення і розвитку системи підготовки робітничих кадрів у XIX–XX столітті детермінований розвитком промисловості, основні етапи якого обумовлюють необхідність централізації чи децентралізації системи підготовки робітничих кадрів. Так, одним із чинників формування системи підготовки робітничих кадрів стало промислове зростання наприкінці XIX століття, в ході якого кількість підприємств зростає на 31%, кількість працівників – на 24%, обсяг реалізованої промислової продукції – на 52%, також намітилася тенденція зростання продуктивності праці в промисловості [7]. Можна говорити про перший етап розвитку системи підготовки робітничих кадрів, в рамках якого наприкінці XIX століття на основі приватної ініціативи діють перші професійні навчальні заклади, а на початку XX століття створюється система спеціальної освіти. Підготовка робітничих кадрів на першому етапі мала індивідуальний характер, навчання проводилося в контексті професійної діяльності з опорою на особистий досвід учня. Для підготовки великої кількості кваліфікованих робітничих кадрів така система була неприйнятною.

У 1917–1918 рр. стався злам існуючої у той час системи підготовки робітничих кадрів, що зумовив різкий дефіцит кваліфікованих робітничих кадрів у 20–30 рр. XX століття. Розпочався другий етап розвитку профнавчання, який полягав у переході до широкої програми професійної підготовки, обумовленої бурхливим розвитком промисловості в СРСР в епоху індустріалізації. Розвиток системи підготовки робітничих кадрів на другому етапі відбувався протягом кількох періодів.

У рамках першого періоду було створено школи фабрично-заводського навчання (ФЗН) і виробничі колективи. Школи ФЗН були основною формою робітничої

освіти і забезпечували підприємства висококваліфікованими кадрами, з загальнокультурними, загальнонауковими, загальнотехнічними і спеціальними знаннями, уміннями і навичками.

У роки першої п'ятирічки відбувалося швидке зростання кількості шкіл ФЗН та виробничо-технічних шкіл типу ФЗН і контингентів учнів. Якщо в 1925–1926 р. налічувалося 2276 таких навчальних закладів із загальною чисельністю учнів 228,3 тис. осіб, то в 1932–1933 р. їх було відповідно – 3900 і 958,9 тис. Причому з 1929 по 1932 р. кількість учнів шкіл ФЗН підвищилася більш ніж утричі. Особливо швидко розвивалася в цих школах підготовка кваліфікованих робітників для важкої промисловості. Якщо в 1930 р. в школах ФЗН Наркомтяжпрома навчалася 42351 осіб, то до початку 1932 р. – вже 333 251, тобто у 8 разів більше [15].

Виробничі колективи забезпечували підприємства працівниками низької і середньої кваліфікації, підготовка яких проводилася в умовах майстерень, що були при підприємствах і виконували їхні замовлення, а наприкінці 20-х рр. – в установах, створених безпосередньо в структурі підприємств [1]. Можна говорити про тенденцію централізації системи підготовки робітничих кадрів, що мала в той час двоїстий характер – навчання в ФЗН і в умовах виробничих колективів, створених на підприємствах. Згодом централізація в різних варіаціях визначала розвиток системи підготовки робітничих кадрів до кінця 80-х рр. ХХ століття. Однак, незважаючи на позитивний внесок створеної системи у справу підготовки робітничих кадрів, на початку 30-х років знову став відчуватися брак кваліфікованої робочої сили, зумовлений подальшим зростанням промислового виробництва в період індустріалізації. Відбувся перехід до другого періоду розвитку системи підготовки робітничих кадрів, що мав більш централізований характер.

Двоїстий характер системи підготовки робітничих кадрів у 30-ті роки ХХ століття полягав у тому, що поряд з підготовкою в ФЗН, що мала спеціально-професійну спрямованість, були запропоновані й стали впроваджуватися в практику виробничі курси, на яких використовувалася методика, розроблена Центральним інститутом праці (ЦІП). На виробничих курсах, що створювалися в структурі промислових підприємств, підготовка робітничих кадрів здійснювалася в стислі терміни за рахунок впровадження і використання інноваційного методу «трудоустановок» – системи трудових прийомів, що доводяться до автоматизму і об'єднуються в трудові операції, які покроково описувалися в інструкційних картах. Метод трудових установок ґрунтувався на таких принципах, як створення квазіпрофесійного навчального середовища, простота кожної вправи, покрокове формування комплексних навичок через прості вправи, детальне вивчення виробничого процесу з метою раціоналізації прийомів праці; використання методів навчання, що формують універсальні навички. Результати досліджень ЦІП згодом були реалізовані і в школах ФЗН [7].

У третій період (1941–1945 рр.) формувалася і розвивалася система трудових резервів, що сприяла усуненню різкого дефіциту кваліфікованих робітників, обумовленого початком Великої Вітчизняної війни. Підготовка проводилася переважно на робочих місцях, формувалася система наставництва. Теоретичне навчання мало характер інструктажу на робочому місці. Терміни навчання були гранично стислі, працівники засвоювали від однієї до трьох операцій, які і виконували протягом певного часу, закріплюючи сформовані вміння і доводячи їх до автоматизму. Можна вважати, що відбувся перехід до децентралізації підготовки робітників, яка велася безпосередньо на робочому місці під керівництвом досвідчених робітників-наставників, що неминуче зумовлювало вузьку спеціалізацію підготовлених робітників. Однак необхідність системи трудових резервів була зумовлена потребами введення в дію евакуйованих підприємств за гострої нестачі робочої сили.

У післявоєнні роки продовжувався розвиток системи трудових резервів, з'являлися численні училища трудових резервів при підприємствах, які переросли згодом у професійно-технічні училища (ПТУ), зміцнювалися зв'язки між системами загальної та професійної освіти [1].

У рамках третього етапу розвитку промисловості (1959–1989 рр.) відбувається остаточний перехід до централізованої системи підготовки робітничих кадрів – системи початкової професійної освіти. Створюються установи єдиного типу – середні професійно-технічні училища (СПТУ) і проводиться єдина державна політика в галузі підготовки робітничих кадрів, що полягала в уніфікації змісту та термінів підготовки і у впровадженні програм загальної освіти в навчальний процес СПТУ [12]. Одночасно вдосконалюється підготовка робітничих кадрів в умовах підприємства, метою якої стає підвищення культурно-технічного рівня робітників, обумовлене автоматизацією і механізацією виробництва. Розробляються і впроваджуються в практику навчання школи з вивчення передових прийомів і методів праці, виробничо-технічні курси, курси бригадирів, навчально-курсів комбінати, створюються відділи технічного навчання в структурі кадрових служб підприємств.

Автори робіт, присвячених проблемі вдосконалення навчання робітників, вважають, що реорганізація системи професійної освіти, що відбулася в 60–70-х рр. ХХ століття, одним із напрямів якої стала централізація системи підготовки робітничих кадрів, мала позитивні наслідки для планової економіки. На державному рівні було розроблено єдині навчальні плани і програми навчальних дисциплін, введено обов'язкову загальну середню освіту в СПТУ. На державному рівні СПТУ забезпечувалися необхідним матеріально-технічним оснащенням, впроваджувалися інноваційні методики навчання. Основна маса навчальної літератури для підготовки робітничих кадрів була видана в середині 70-х – на початку 80-х рр. Однак радикальні соціально-економічні зміни наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ століття призвели до невизначеності міри відповідальності держави і підприємств за стабільне функціонування і розвиток штучно централізованої системи підготовки робітничих кадрів, що, в свою чергу, призвело до її дестабілізації, до відриву навчального процесу від умов реального виробництва і загальної стагнації [15].

Через дестабілізацію системи підготовки робітничих кадрів з початку 90-х років ХХ ст. більшість установ централізованої системи навчальних закладів були не в змозі відтворити реальні виробничі умови, не встигали відповідати новітнім технологіям і, отже, не змогли забезпечити підготовку робітничих кадрів із необхідними професійно-кваліфікаційними характеристиками. Підготовка робітничих кадрів у централізованій системі ПТУ велася в основному з орієнтацією не так на потреби конкретних підприємств, як «на випуск», при цьому централізовані навчальні плани не відбивали специфіку діяльності підприємств в умовах ринкової економіки.

Здобуття Україною незалежності актуалізувало як розбудовчі пошуки подальшого розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів, так і необхідність наукової реконструкції та узагальнення закономірностей, специфіки та особливостей їхньої генези. Кінець ХХ – початок ХХІ століття позначився поверненням уваги до проблем профтехосвіти та спричинив активізацію неупереджених наукових історичних досліджень. На порядку денному постало завдання реформування галузі професійно-технічної освіти у зв'язку з кардинальною зміною вимог до якості кінцевої продукції. Цими ознаками характеризується четвертий етап розвитку системи профпідготовки.

Система сучасної української професійно-технічної освіти характеризується такими кількісними показниками:

- станом на 01.01.2014 року в країні функціонує 968 державних професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) різних типів, в яких навчається понад 391,2 тис. учнів (рис. 1);
- у 2013 р. підготовлено та випущено 227,3 тис. кваліфікованих робітників [11];
- на підставі отриманих ліцензій кваліфікованих робітників готують понад 1 тис. відомчих та приватних навчальних закладів.

Незважаючи на розгалужену багаторівневу систему надання освітніх послуг населенню, професійно-технічна освіта не спроможна вирішити ключову проблему – привести підготовку кваліфікованих робітників у ПТНЗ у відповідність до потреб ринку праці; очевидним є розрив між попитом і пропозицією робочої сили. На українських підприємствах хронічно бракує кваліфікованих робітників за виробничими професіями, зокрема робітників з інструментом – 20% від загальної кількості вільних робочих місць (на кінець 2012 р.), з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин – 13,7% [2].

Ці проблеми підкріплюються ще низкою інших труднощів – зокрема, централізована система, успадкована ще з радянських часів, за якої повноваження щодо прийняття рішень зосереджені в руках національних органів влади, а регіональні та місцеві учасники мають у край обмежене поле для маневру на тлі структурних змін в економіці. На додачу, центральне управління процесом підготовки кваліфікованих робітників погіршується і браком адекватних механізмів прогнозування потреб у кваліфікаціях.

Роботі ПТНЗ перешкоджає використання застарілих підручників та обладнання. Фінансування ПТНЗ в основному здійснюється з державного бюджету, який надає 90,5% загальних коштів для їх функціонування. Роботодавці дають 1,5%, а решта 8,5% надходить з інших джерел [4]. Втім, зважаючи на теперішню економічну ситуацію, у найближчій перспективі збільшення державного фінансування на усунення недоліків очікувати не доводиться.

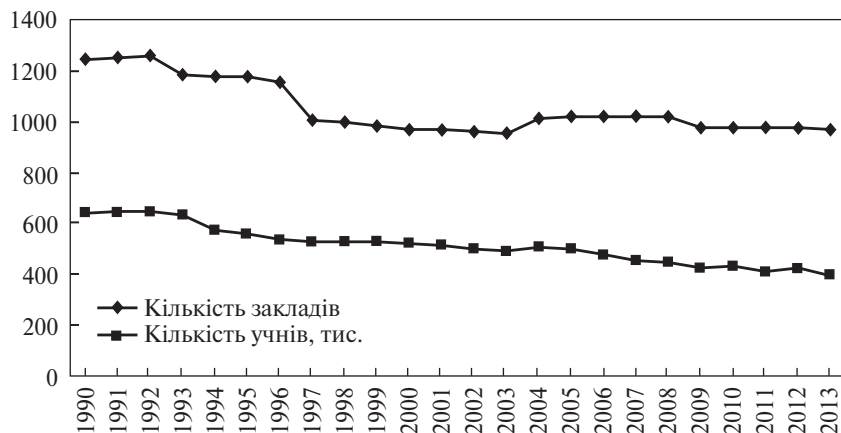

Рис. 1. Динаміка професійно-технічних навчальних закладів (1990–2013 рр.)

Джерело: [11]

Ще одна проблема – це нестача оновлених професійних характеристик та негнучка структура, яка не передбачає можливостей для навчання упродовж життя та не дає змогу проводити систематичне підвищення кваліфікації працівників. І нарешті, основні «споживачі» результатів роботи ПТНЗ, роботодавці, а також і інша сторона (професійні спілки) недостатньо впливають на питання професійно-технічної освіти на державному, регіональному та місцевому рівнях. До того ж, їм бракує організованості.

На сьогодні кваліфікація робітничих кадрів, у тому числі випускників професійно-технічних навчальних закладів, не відповідає поточним та перспективним соціально-економічним потребам, що спричинено:

- застарілістю матеріально-технічної бази;
- застосуванням неефективних механізмів управління і залишкового принципу фінансування;
- недостатньою участю суб'єктів господарювання у виконанні завдань професійно-технічної освіти;
- падінням престижу робітничих професій, низьким рівнем оплати праці;
- відсутністю системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічного персоналу;
- недосконалістю нормативно-правової бази;
- неефективним моніторингом потреб ринку праці;
- недосконалим механізмом формування державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників.

Вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням розвитку професійно-технічної освіти впродовж життя, спрямованої на задоволення потреб української економіки у кваліфікованих робітниках, кращої відповідності рівня і якості їх кваліфікацій та компетенцій вимогам роботодавців, можливе шляхом:

- поетапної децентралізації управління професійно-технічною освітою, впровадження державно-громадського управління з метою підвищення ролі та відповідальності соціальних партнерів, суб'єктів господарювання та місцевих органів виконавчої влади за відповідність обсягів, напрямів і якості підготовки кваліфікованих робітників вимогам економіки;
- збільшення частки недержавного фінансування освітніх програм;
- розроблення і впровадження єдиної методології моніторингу ринку праці та формування на цій основі державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах;
- впровадження моделей безперервної освіти і навчання;
- впровадження нових форм і механізмів оцінки і контролю ефективності діяльності ПТНЗ;
- впровадження механізмів, що сприятимуть розвитку економічної самостійності навчальних закладів;
- підвищення інвестиційної привабливості професійно-технічної освіти.

Висновки. Таким чином, порівнюючи різні історичні етапи розвитку системи професійної підготовки в Україні, можна говорити про взаємозв'язок основних етапів розвитку промисловості та розвитку системи підготовки робітничих кадрів.

Так, у період стійкого функціонування промисловості зростає роль держави в галузі підготовки фахівців і спостерігається загальна централізація системи підготовки робітничих кадрів, розробляються єдині вимоги до підготовки, єдина програмна, методична та навчальна документація. Збільшується роль установ системи освіти, якість підготовки

перебуває на досить високому рівні, і підготовлені працівники є конкурентоспроможними на ринку праці. У перехідні періоди, пов'язані зі спадом промислового виробництва, централізована система підготовки робітничих кадрів стрімко втрачає свій освітній потенціал, що неминуче відбивається на якості навчання робітників та їх конкурентоспроможності на ринку праці. Відбувається децентралізація системи профнавчання, зростає роль підприємств у галузі підготовки робітничих кадрів, формується і розвивається внутрішньофірмове навчання. У цей час зростання промислового виробництва призводить до корінних змін у структурі професій, з'являються нові професії, необхідні роботодавцям, зростає освітній ценз – багато сучасних робітничих професій вимагають середньої та вищої професійної освіти, що призводить до підвищення ролі теоретичної підготовки і, відповідно, до зміни стандартів професійної освіти, до розвитку соціального партнерства між державою, підприємствами і навчальними закладами в області корпоративного навчання робітничих кадрів як на основі сформованих вимог роботодавців, так і на основі вимог громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Батышев С.Я.* Очерки истории профессионально-технического образования в СССР. – М.: Педагогика, 1981. – 351 с.
2. Динаміка потреби підприємств у працівниках за професійними групами у 1999–2012 рр. / Державна служба статистики України, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / [А.М. Колот, О.А. Грішнова, О.О. Герасименко та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2009. – 711 с.
4. Інформаційна довідка «Забезпечення якості у системі професійної освіти і навчання / Міністерство освіти і науки України, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/57/>
5. *Крушельницька О.В.* Проблеми та шляхи забезпечення промислових підприємств кадрами робітничих професій / О.В. Крушельницька, В.О. Ткачук // Проблема ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектору економіки України: Доповіді міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28–29 листопада 2007 р.): У 2-х томах. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Т. 2. – С. 18–27.
6. *Лікарчук І.Л.* Проблеми підготовки робітничих кадрів в Україні (1920–1929 рр.) / І.Л. Лікарчук. – К.: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1996. – 206 с.
7. *Лікарчук І.Л.* Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888–1998 роки): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. / І.Л. Лікарчук. – К.: Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1999. – 475 с.
8. *Максин И.М.* Очерк развития промышленного образования в России. 1883 – 1908. – Пб, 1909. – 175 с.
9. Опыт систематического обозрения материалов к изучению современного состояния среднего и низшего технического и ремесленного образования в России / [Соч.] И.А. Анопова, дир. Ремесл. уч-ща цесаревича Николая в С.-Петербурге. – С.П. : тип. М-ва сообщ. (А. Бенке), 1889.
10. *Петрова Т.П.* Ринок освітніх послуг і ринок праці: проблеми взаємозв'язку та взаємодії / Т.П. Петрова // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 4. – С. 3–7.
11. Професійно-технічні навчальні заклади / Державна служба статистики України, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. *Пузанов М., Терещенко Г.* Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР / М. Пузанов, Г. Терещенко. – К.: Вища школа, 1980. – 232 с.
13. *Селецький А.В.* До історії розвитку систем робітничої підготовки в Україні. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр. – 2010. – 1 (24). – С. 42–48.
14. *Стебут И. А.* Сельскохозяйственное знание и сельскохозяйственное образование / И.А. Стебут // Сборник статей. – СПб. : [б. и.], 1889. – С. 43–59.

15. Ханін Г.И. Экономическая история России в новейшее время. Том 1. Экономика СССР в конце 30-х–1987 годы. – Новосибирск : Из-во Новосибирск. Гос. Техн. Ун-та, 2008.

REFERENCES

1. Batyshev, S.Y. (1981). *Ocherky ystoryy professional'no-tekhnycheskoho obrazovanyia v SSSR [Essay history vocational-technical education in the USSR]*. М., Pedahohyka [in Russian].
2. Dynamika potreby pidpriemstv u pratsivnykakh za profesijnymy hrupamy u 1999-2012rr. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy [Dynamics of the needs of workers by professional groups in the years 1999-2012. State Statistics Service of Ukraine]. (2014). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Kolot, A.M., Hrishnova, O.A., Herasymenko, O.O. (2009). *Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny [Economics of Labor and social and labor relations]*. KNEU. Kyiv [in Ukrainian].
4. Informatsijna dovidka Zabezpechennia yakosti u systemy profesijnoi osvity i navchannia [Quality assurance in vocational education and training]. (2014). Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/57/> [in Ukrainian].
5. Krushel'nyts'ka, O.V. (2008) Problemy ta shliakhy zabezpechennia promyslovykh pidpriemstv kadr-amy robitnychkykh profesij [Problems and ways of providing industry personnel working professionals]. *Mizhnarodna Ekonomichna konferentsiya [International economic conference]* Kyiv. Council of Productive Forces of Ukraine [in Ukrainian].
6. Likarchuk, I.L. (1996). *Problemy pidhotovky robitnychkykh kadriv v Ukraini (1920-1929 rr.) [Problems of the workforce in Ukraine (1920-1929 years)]*. Kyiv, Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
7. Likarchuk, I.L. (1999) *Upravlinnia systemamy pidhotovky kvalifikovanykh robitnykiv v Ukraini: pedahohichnyj aspekt (1888-1998 roky) [Management systems, training of skilled workers in Ukraine pedagogical aspect (1888-1998 years)]*. Kyiv. Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
8. Maksyn, Y.M. (1909). *Ocherk razvytyia promyshlennoho obrazovanyia v Rossyy (1883-1908) [Outline of the development of industrial education in Russia (1883-1908 years)]*. Petersburg [in Russian].
9. Анопов, Я.А. (1889). *Opit systematycheskoho obozrenyia materyalov k yzucheniyu sovremennoho sostoi-anya sredneho i nyzsheho tekhnicheskoho i remeslennoho obrazovanyia v Rossyy [Experience systematic observation of materials for the study of the current state of the middle and lower technical and vocational basic education in Russia]*. Petersburg [in Russian].
10. Petrova, T.P. (2006). Rynok osvitnikh posluh i rynok pratsi: problemy vzaiemozv'iazku ta vzaiemodii [Market of educational services and the labor market: the problem of the relationship and interaction]. *Ukrayina: aspekty praci – Ukraine: Aspects of labor. Vol.4* [in Ukrainian].
11. Profesijno-tekhniczni navchal'ni zaklady. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy [The vocational and technical education. State Statistics Service of Ukraine]. (2014). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
12. Puzanov, M., Tereschenko, H. *Ocherky ystoryy professyonal'no-tekhnycheskoho obrazovanyia v Ukra-ynskoj SSR [Essay history vocational-technical education in Ukrainaskaia SSR]*. Kyiv. High School [in Russian].
13. Selets'kyj, A.V. (2010). *Do istorii rozvytku system robitnychoi pidhotovky v Ukraini Teoretychni i prykladni problemy psykholohii [The history of the development of workers' training in Ukraine Theoretical and applied problems of psychology]*. Collected Works. Kyiv [in Ukrainian].
14. Stebut, Y. A. (1889) *Selskokhoziaistvennoe znanye y selskokhoziaistvennoe obrazovanye [Agricultural extension and agricultural education]*. Collection of articles. St. Petersburg [in Russian].
15. Khanyn, H.Y. (2008) *Ekonomycheskaia ystoria Rossyy v novejshee vremia [Economic History of Russia to the most new time]*. Volume 1. USSR Economy in late 30th-1987 years. Novosibirsk [in Russian].

Стаття надійшла до редакції журналу 22.05.2014